

Senta Jaunig

# Dr. Tomaž Furlan versus bela smrt

*Zdravnik, ki je pisal s klicaji!*

**JAUNIG Senta**, etnologinja in kulturna antropologinja, Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta, Inštitut za zgodovino medicine, Zaloška 7a, SI - 1000 Ljubljana.

616-002.5(497.4)(091)

**DR. TOMAŽ FURLAN VERSUS BELA SMRT**

*Zdravnik, ki je pisal s klicaji!*

O srednji namen tega prispevka je skozi kratek pregled bibliografije dr. Tomaža Furlana, zdravnika ftiziologa, predstaviti njegovo delo in pogled na boj proti tuberkulozi pri nas. S to nevarno boleznijo se je aktivno boril vse do svoje prezgodnje smrti, dobrih trideset let (1928–1961). Delo Tomaža Furlana sovпада s časom, ko so se v zdravljenju tuberkuloze, pa tudi sicer v medicini, dogajali zgodovinski premiki. Odkritje streptomicina je namreč tuberkulozi, na Slovenskem poimenovani tudi jetika ali sušica, zadalo dokončni udarec, saj je tako po večtisočletnih neuspešnih poskusih končno in dokončno postala ozdravljiva. Poprej medicina zanjo ni poznala učinkovitega zdravila, so se pa borili proti njej z raznimi preventivnimi ukrepi: odkrivanjem kužnih bolnikov, ustanavljanjem protituberkuloznih dispanzerjev in lig, ozaveščanjem prebivalstva. Edino upanje, ki so ga imeli jetični v predstreptomyciniki dobi, je bilo operativno zdravljenje tuberkuloze. Le-tega so razvijali zlasti v zdravilišču za tuberkulozo na Golniku, kjer je deloval dr. Furlan. Poleg strokovnega dela je pri Furlanu nezanemarljiva tudi njegova drža krščanskega socialista in nenehno zavzemanje za pravice delavca in kmeta.

**Ključne besede:** zgodovina medicine, tuberkuloza, Golnik, Tomaž Furlan

**JAUNIG Senta**, Ethnologist and Cultural Anthropologist, University of Ljubljana, Faculty of Medicine, Institute for the History of Medicine, Zaloška 7a, SI - 1000 Ljubljana.

616-002.5(497.4)(091)

**DR. TOMAŽ FURLAN VERSUS THE WHITE DEATH**

*The doctor who wrote with exclamation marks!*

The main aim of this article is by means of an overview of the bibliography of Tomaž Furlan, Doctor of Phthisiology, to provide insight into the work of this remarkable man and his views on the fight against tuberculosis in Slovenia. Dr. Furlan also battled this dangerous disease actively for over 30 years (1928–1961) as a medical practitioner up until his untimely death. His efforts coincide with a time in which historical strides were made in the treatment of tuberculosis and in the field of medicine in general. The discovery of streptomycin dealt the final blow to tuberculosis, also known as “jetika” or “sušica” (“consumption” or “phthisis”), finally providing a complete cure for the pernicious disease after several millennia of failed attempts. Although before this time, no medication capable of effecting a complete cure existed, efforts were made to keep it in check with preventive measures such as the early diagnosis of infected patients, the founding of special clinics for the prevention of tuberculosis and anti-tuberculosis leagues to educate the public. The only hope for those who had contracted the White Death in the pre-streptomycin days of medicine lay in surgical means, such as were also developed in the sanatorium for tuberculosis patients at Golnik, where Dr. Furlan operated. In addition to his professional work, Dr. Furlan's standing in the Social Democratic party and his tireless efforts in championing the rights of the workers and farmers are also noteworthy.

**Key words:** history of medicine, tuberculosis, Golnik, Tomaž Furlan

## Bolezen in zdravnik se predstavita

Tuberkuloza, ta (pra)stara infekcijska bolezen, ki jo najdemo že pri izkopaninah okostij pračloveka, jo pa uspešno zdravijo šele od iznajdbe streptomicina v štiridesetih letih minulega stoletja, je vse do takrat pomenila grozo in strah v zavesti ljudi. Dolga leta in stoletja je bila ena najsmrtonosnejših bolezni sploh, saj je bila v večini primerov neozdravljiva, obolenost in smrtnost sta bili veliki, boj zoper njo pa neuspešen. Za povrh so za posledicami te nevarne in mučne bolezni umirali predvsem mladi, največkrat med 20. in 30. letom starosti. Groza, ki jo je pri ljudeh vzbujala jetika, je bila enaka kot danes pri raku, čeprav je bila umrljivost ob njenem višku – v Sloveniji je to bilo ob prelomu 19. v 20. stoletje – neprimerno višja, kot je bila in je še danes umrljivost za rakom. Takrat je namreč umrl vsak tretji ali četrti bolnik s tuberkulozo. Medicina zanj preprosto ni imela trajno učinkovitega orožja. Je pa boj proti njej, sploh po 1. svetovni vojni, postajal vse bolj organiziran in intenziven, kar je dajalo pozitivne rezultate, saj je umrljivost konstantno padala. Dr. Tomaž Furlan (1901–1961), ftiziolog in dolgoletni direktor zveznega inštituta za tuberkulozo na Golniku, je v boju zoper njo na domačih tleh, pa tudi v celotni bivši državi Jugoslaviji, opravil veliko delo in dejansko pripomogel k učinkovitosti zdravljenja. Njegova zdravniška uspešnost in uveljavljenost pa nista bili znani le v strokovnih krogih, proslavil se je tudi med ljudstvom. Pravzaprav je bil eden izmed redkih zdravnikov, katerega ime je bilo znano po vsej Jugoslaviji. Svojih pacientov ni zdravil le operativno, bil je tudi odličen psiholog, saj je z razumevanjem, poslušanjem in sočutjem bolnikom dvigoval moralo ter jim vlival upanje in vero v ozdravitev, kar je glede na siceršnjo neozdravljivost tuberkuloze zagotovo imelo velik pomen. Bolniki, pa ne samo tisti, ki so boleli za jetiko, so ga vzeli za svojega. Zanje je bil rešilna bilka in med njimi se je pogosto slišalo: »Ako ima koga, Furlan će te spasiti!«<sup>1</sup> Imel je karizmo, zdravniško moč in poleg spretnih rok tudi pravi pristop do bolnikov in do ljudi nasploh.



Dr. Tomaž Furlan.

Med obema svetovnima vojnama so se zdravniki na vsesplošna prizadevanja v boju proti tuberkulozi odzivali tudi tako, da so – tako v strokovnih kot tudi poljudnih glasilih in knjigah – objavljali prispevke o tuberkulozi. Veliko število tovrstnih člankov je prišlo prav spod peresa dr. Furlana; izstopajo po svojskosti pripovedovanja, podajanja, argumentiranja, sintetiziranja. V številnih znanstvenih, strokovnih in poljudnozdravstvenih prispevkih je zmeraj izražal svoje mnenje. Bil je oster kritik zdravstva, zlasti dogajanj na področju tuberkuloze in pljučnih bolezni. Njegove članke odlikuje visoka strokovnost z utemeljenimi komentarji in stvarnimi prikazi. Tisto, kar ga še posebej ločuje od ostalih zdravstvenih prosvetljevalcev tistega časa, je dejstvo, da je pisal s klicaji tako v znanstvenih tekstih kakor tudi (in še bolj) v poljudnih. S klicaji pa ni poudarjal in vsiljeval svojega mnenja, temveč le opozarjal na problematična dejstva, ki jih je bilo potrebno dognati in rešiti, ob tem pa marsikdaj brez dlake na jeziku dodal kakšno pikro na račun odgovornih in neodgovornih.

## Furlanovo poreklo

Furlanovi so bili kmečka družina z Verda pri Vrhniki. Kmečko okolje in vzgoja v delu, molitvi

<sup>1</sup> Tuberkulozni bolniki, ki so se v času Furlanovega delovanja zdravili na Golniku, so v velikem številu prihajali iz bivših jugoslovanskih republik, zato se je o Furlanu vse do danes obdržala ta srbska fraza.

in učenju so Tomaža Furlana za vse življenje močno zaznamovali in se usidrali vanj. Ta duhovna dediščina se je vedno znova odražala v njegovem ideološkem prepričanju, politični drži in v nenehnem zavzemanju za pravice ter obstoj delavca in kmeta.

Če bi obveljala želja njegove matere, bi postal duhovnik, a se je odločil za zdravniški poklic. S študijem medicine je začel v Ljubljani na takratni nepopolni medicinski fakulteti, ga nadaljeval v Zagrebu in leta 1927 dokončal v Innsbrucku, kjer je bil promoviran za »doktorja celokupne medicine« (*medicum universum*). Njegova prva želja je bila, da bi specializiral kirurgijo, kar pa mu zaradi neuklonljive politične drže krščanskega socialista ni uspelo; isti razlog mu je tudi kasneje zapiral marsikatera vrata. Na Golnik (takrat še sanatorij za jetične), ki ni bil Furlanova izbira, do ftiziologije<sup>2</sup> pa tudi ni imel posebne afinitete, je bil namreč avgusta 1928 poslan kazensko. Kot pristaš levega krila Koroščeve Slovenske ljudske stranke je bil za njeno konservativno desno frakcijo preveč aktiven – med drugim si je upal javno kritizirati škofa Rožmana –, zato so ga odstranili iz središča dogajanja. Odmaknjen Golnik naj bi bil dovolj daleč. A tam ni dolgo zdržal. Že po šestih mesecih se je pojavil na vratih takratnega šefa-zdravnika, dr. Roberta Neubauerja, in mu razložil, da on ni za ta posel, da je politik, ki v tej vlogi tudi želi delati, česar pa na Golniku ne more, zato da se vrača v Ljubljano.<sup>3</sup> In je šel z Golnika res nazaj v Ljubljano, a ne za dolgo. Po letu dni se je iz istih razlogov kot prvič ponovno pojavil na vratih golniškega sanatorija. A takrat je ostal in s tem se je dejansko začel tudi Furlanov boj zoper tuberkulozo. Čeprav ga je politika vsekoli zanimala in je bil politično dejaven vse do leta 1941, je njegova glavna preokupacija postala tuberkuloza, boj zoper njo in skrb za boljše zdravstveno stanje ljudi.

## Na vseh frontah proti tuberkulozi

Furlanova vključitev v protituberkulozni boj sega v čas, ko je bila propagandna parola »Ne pljuvaj po tleh!« – osnovno higiensko načelo, ki so ga želeli vcepiti v zavest ljudi in s tem poskrbeti za manjšo in nepotrebno izpostavljenost ljudi pred

bacili tuberkuloze –, še zmeraj aktualna. Sredstva, s katerimi se je medicina v tistem času borila proti jetiki, niso bila dovolj učinkovita in usoda jetičnih bolnikov je bila zelo klavrna: le redki so bili, ki so se pozdravili, statistično gledano pa je takrat vsak oboleli za tuberkulozo v 80 % bil predisponiran, da v 5 letih umre. Vzroke za to gre iskati v dejstvu, da so jetični prihajali na zdravljenje že hudo bolni. Dokler se je zdelo, da je bolezen za življenje nevarna, so se bolniki oziroma njihovi svojci težko odločili, da plačajo 3.000 dinarjev mesečno za zdravljenje v sanatoriju<sup>4</sup> (povprečna plača je takrat znašala komaj 800 din). Šlo je pač za velik denar, ki so ga zmogle le premožne družine.<sup>5</sup>

Ena glavnih potez Furlanovega značaja je bila, da je pri delu vedno dajal prednost kvaliteti pred kvantiteto, saj se je nenehno spraševal, kako delati, da bodo rezultati vidni in učinkoviti. Pri tem je poudarjal, da tudi jalov rezultat je rezultat, boljši in dragocenejši od nobenega.<sup>6</sup> Tako se je ves čas spraševal, kako izboljšati stanje glede tuberkuloze v Sloveniji, če ni pregleda nad obolelimi, v zdravljenje pa dobivajo skoraj že mrličke. Zato se je vključeval v protituberkulozni boj na vseh frontah, ne le znotraj sanatorija. Osnova in postal je vodja protituberkuloznega dispanzerja na Jesenicah, ene izmed v verigi nastalih tovrstnih ustanov v slovenskih središčih težke industrije, kjer je bil razmah tuberkuloze največji. Slabi pogoji za življenje, ki so bili obvezni spremljevalci teh industrijskih krajev, so posredno vodili v manjšo odpornost ljudi in zato v večjo obolevnost za tuberkulozo. S protituberkuloznimi dispanzerji pa so se uspehi začeli kaj kmalu kazati. Šefi zdravilišč za tuberkulozne so z

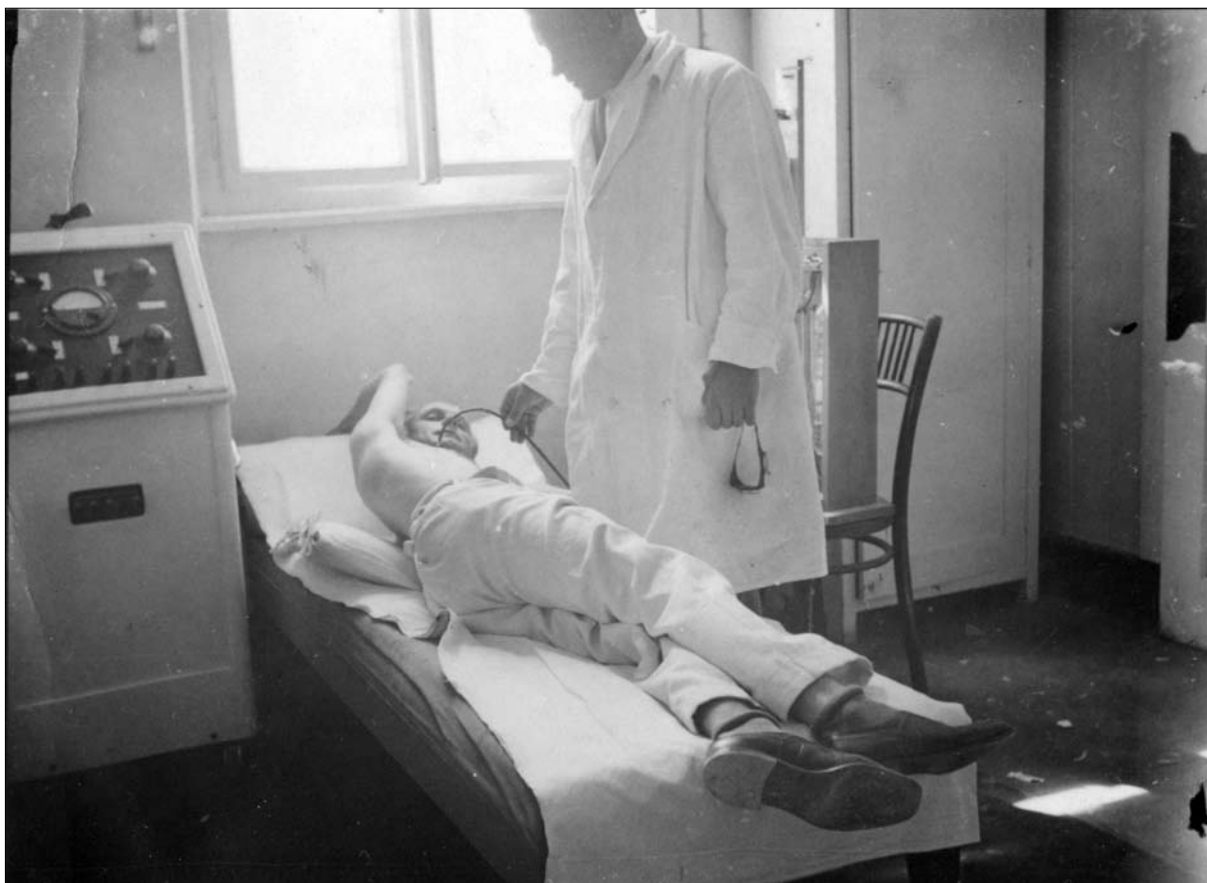
<sup>4</sup> Zdravljenje tuberkuloze pred 2. svetovno vojno, ko še ni bilo socialnega zavarovanja, je bilo nasploh problematično, zlasti za revnejše sloje prebivalstva, ki so zelo pogosto zbolevali za jetiko. V splošnih bolnišnicah zanje pogosto ni bilo prostora, sanatoriji za tuberkulozo pa so bile samoplačniške zdravstvene ustanove, ki so se jih v veliki meri posluževali le premožnejši. V letih 1930–1941 je bil Golnik izključno samoplačniška institucija. Pravice do brezplačnega zdravljenja in zdravstvene rehabilitacije so bile najprej urejene z zveznim Zakonom o socialnem zavarovanju iz leta 1946, nato pa z zveznim Zakonom o socialnem zavarovanju delavcev in uslužbencev in njihovih družin iz leta 1950.

<sup>5</sup> Tomaž Furlan, Po 25 letih, Priroda, človek in zdravje, 9/1-2, 1954, str. 4.

<sup>6</sup> Tomaž Furlan, Zdravnikova služba pri jetičnem človeku, Zdravniški vestnik, 8/8-10, 1936, str. 350.

<sup>2</sup> Veda o pljučni tuberkulozi in njenem zdravljenju.

<sup>3</sup> Robert Neubauer, Tomažu Furlanu – U spomen! Tuberkuloza, 12, 1961, str. 322.



Tomaž Furlan izvaja pnevmotoraks leta 1935 na Golniku.

njihovim delom dobili zgodnjo diagnozo, h kateri so lahko učinkoviteje pristopili.<sup>7</sup>

Tehten in pionirski je Furlanov prispevek k spremljanju epidemiologije tuberkuloze v Sloveniji. Epidemija tuberkuloze se je tudi na naših tleh pojavila kot sopotnik preobrazbe fevdalne družbe v kapitalistično, seveda časovno toliko kasneje, kolikor je začetek industrializacije pri nas zaostajal za razvojem v Zahodni Evropi. Vendar podatke o umrljivosti za tuberkulozo v Sloveniji spremljamo od leta 1908<sup>8</sup> dalje in šele od takrat lahko proučujemo potek epidemije v našem prostoru.<sup>9</sup> Na Jesenicah pa je Furlan proučeval tamkajšnji trend

umrljivosti za tuberkulozo že za leta pred prvimi vseslovenskimi podatki: obdeloval je podatke od leta 1846 naprej in z njimi postavil še zdaj veljavno teorijo o epidemičnem valu. S krivuljo (ugotovljene) umrljivosti je pokazal, da je imela tuberkuloza v prvem delu izrazito rastoči potek vse do leta 1900, ko je dosegla vrh, nato pa začela postopoma in konstantno upadati.<sup>10</sup> Ker se je dr. Furlan zavedal pomena in potencialne učinkovitosti, ki ga ima poznavanje stanja in gibanja tuberkuloze, je predlagal metodo, ki omogoča pridobitev objektivnih numeričnih podatkov o njej. To je metoda določitve prekužnega indeksa s pomočjo tuberkulinske reakcije, napravljene po vseh razredih krajevne šole. Ti indeksi so bili v veliko pomoč pri izsleditvi tuberkuloznih bolnikov, z njimi se je zmanjševalo število kliničnih in rentgenskih pregledov in so bili objektivno merilo za krajevni prekužni indeks.<sup>11</sup> Torej, če bolezen znamo izslediti, jo znamo tudi zajezi, kar je za Furlana pomenilo prestaro

<sup>7</sup> Tomaž Furlan, *Ali res moramo opravičevati ustanovitev 21 dispanzerjev, Delo proti tuberkulozi*, 6/2, 1940, str. 25–26.

<sup>8</sup> Pred tem najdemo opise zdravstvenih razmer, ki vključujejo tudi podatke o tuberkulozi, le za deželo Kranjsko in ne za celotno ozemlje današnje Slovenije. Glej: Jeršič M., *Zdravje na Kranjskem v letih 1881–1890, Zdravstveno stanje prebivalstva SR Slovenije, Zavod SRS za zdravstveno varstvo, Ljubljana, 1972.*

<sup>9</sup> Bojan Fortič, *Epidemiološka in klinična študija tuberkuloze v Sloveniji, Medicinski razgledi*, 24/supl 4, 1985, str. 109.

<sup>10</sup> Tomaž Furlan, *Problemi iz epidemiologije tuberkuloze v Jugoslaviji, Vojnosanitetski glasnik*, 6, 1936, str. 47–60.

<sup>11</sup> Tomaž Furlan, *Prekužni indeks za tuberkulozo na Gorenjskem, Zdravniški vestnik*, 7/3, 1935, str. 116.

devizo: preprečiti infekcijo. Bil je prvi, ki je tuberkulozo proučeval s socialno-medicinskega stališča, opozarjal pa je tudi, da je za izid bolezni po okužbi s Kochovim bacilom pomemben tudi bolnikov imunski odziv, ki pa je odvisen tudi od genetske konstitucije.<sup>12</sup> Njegova vsestranska aktivnost se je kazala v delovanju tedanjega zdravilišča Golnik na področju bakteriologije tuberkuloznega bacila. Kot bakteriološki samouk je s sodelavci pripravil posebna gojišča za tuberkulozne bacile in na njih poskušal gojiti Kochov bacil iz različnih kužnih materialov.<sup>13</sup> Leta 1935 je tudi ustanovil in do 1941 urejal poljudnoznanstveni list *Delo proti tuberkulozi*, v katerem je objavljala svoje številne prispevke s tega področja.

### Od plašnih internistov do krvavih kirurgov

Furlanovi opisi takratnih zdravstvenih razmer živo prikazujejo neobglenost medicine v boju zoper tuberkulozo. Skozi njegove poljudnostrokovne prispevke razberemo dramo, ki se je odvijala v zdraviliščih za tuberkulozo, in takratno nezavidljivo situacijo tako zdravnikov kot bolnikov. Delo s kužno boleznijo ni bilo lahko. In kako strašna tekočina je kri, ki jo bruha bolnik! Prestraši vsakogar. Edino orožje kavzalne medicine je bil takrat umetni pnevmotoraks – dovajanje zraka v prsni koš, ki naj bi stiskal pljuča. Zaradi zračnega pritiska so pljuča mirovala, se skrčila in z njimi pljučne kaverne, zaradi česar so se sicer maloštevilnim bolnikom rane v pljučih zacelile in so ozdraveli.<sup>14</sup> Kako usoden pa je lahko pnevmotoraks, je Furlan ilustriral s primerom, češ da lahko bolnik ob samo nekoliko napačnem uvajanju zraka v pljučni koš ostane na mizi »negiben za vse večne čase«.

Prvi korak v zdravljenju tuberkuloze je bil, ko so začeli pljuča osvobajati zarastlin in s tem prestopili mejo, ki je ločila internistično zdravljenje od kirurškega. Praktično so se internisti čez noč prelevili v kirurge in se po germanskem vzoru imenovali »auch kirurgi« (nešolani kirurgi).<sup>15</sup> Ki-

rurgija prsnega koša je bila v letih pred 2. svetovno vojno šele v povojih, izvajali pa so jo večinoma le v zvezi s tuberkulozo v različnih zdraviliščih. Z dr. Neubauerjem se je Furlan najprej kot asistent lotil kirurškega zdravljenja pljučne tuberkuloze.<sup>16</sup> Najverjetneje je na ta način vrnil dolg svoji neuresničeni želji po kirurškem poklicu. Tako je ob njegovi asistenci Neubauer aprila 1937 izvedel prvo pnevmolizo<sup>17</sup> na Balkanu. Toda Furlan se je asistence pri operacijah hitro naveličal, želel jih je izvajati samostojno, predvsem zato, ker je v tem videl nujo. Neubauerju je sam predlagal, da bi začel samostojno operirati. Ker druge možnosti ni bilo, sta odhajala v ljubljansko bolnišnico, kjer sta se tega posega učila na kadavrih.

Kirurške posege pri tuberkuloznih so opravljali kirurgi in »auch kirurgi«. Če so želeli pomagati umirajočim, so morali pristopiti k tej operaciji. Ftizilog je takrat moral obvladati kirurgijo prsnega koša in to sta na Golniku razvijala zlasti dr. Neubauer in dr. Furlan, ki se je s to večino najbolj proslavil po 2. svetovni vojni, pa čeprav se je Golnik že pred vojno razvil v po vsej Jugoslaviji priznani pljučno-kirurški tuberkulozni center.

### Politik in ideolog

Leta 1938 je Furlan (prvič po vrnitvi) zapustil Golnik in postal šef-zdravnik Zdravilišča za tuberkulozo v Topolšici. Tja je prenesel vse kirurške metode zdravljenja jetike. Vendar mu tamkajšnja klima ni preveč ugajala, zato se je po letu dni vrnil na Golnik. Delno lahko to vrnitev pripisujemo njegovi navezanosti na Golnik, delno pa tudi možnosti večje komunikacije s krščanskimi socialisti. Politično je bil namreč še zmeraj dejaven, čeprav se je popolnoma predal delu zdravnika. Še zmeraj je objavljala filozofsko-politične članke in leta 1940 izdal v marsičem še danes aktualni esej *Poslednje vzmeti zgodovine*. V njem je razlagal družbenozgodovinski razvoj in podal sicer idealistični kontra materialistični teoriji naroda. Le-ta sloni na izhodišču, da so za formiranje in razvoj naroda

<sup>12</sup> Tomaž Furlan, *Zdravnikova služba pri jetičnem človeku*, *Zdravniški vestnik*, 8/8-10, 1936, str. 348–349.

<sup>13</sup> Branko Štangl, *Dr. Tomaž Furlan in TBC – Čas krvavega kašlja*, *Delo*, 22. 3. 2004, str. 11.

<sup>14</sup> *Ibidem*.

<sup>15</sup> Tomaž Furlan, *Po 25 letih*, *Priroda, človek in zdravje*, 9/3-4, 1954, str. 46.

<sup>16</sup> Torakokavstika, kasneje pnevmoliza in za tem torakoplastika, je takrat veljala za enega najtežjih operativnih posegov v kirurgiji.

<sup>17</sup> S to operacijo se poskuša odluščiti prsno porebrnico od podlage na mestih, kjer so pljuča bolna. Tako se ustvari možnost za selektivno stisnjenje pljuč. Glej: Branko Štangl, *Dr. Tomaž Furlan in TBC – Čas krvavega kašlja*, *Delo*, 22. 3. 2004, str. 11.



Operacija pljuč tuberkuloznega bolnika pred drugo svetovno vojno. Operira dr. Furlan ob nadzoru dr. Roberta Neubauerja.

potrebna produkcijska sredstva. Ta pa za Furlana pomenijo nujno zlo. Pri tem poda primer Severne Amerike, ki zaradi eksplozivnega razvoja produkcijskih sredstev ostaja duhovno jalova, saj je zaradi njihove preobilice strpala večino državljanov v velemesta, kar jim odvzema možnost, da bi se zakoreninili na svoji zemlji. Furlan namreč meni, da je ena izmed bistvenih lastnosti, ki jih narod ima, njegova notranja urejenost v razmerju med vladajočim in vladanim. Najbistvenejša sposobnost naroda pa je sposobnost roditi vladajoči razred in ustvariti hierarhično razmerje med vladajočim in vladanim delom, da je red dan sam po sebi in po razmerju sil, a ne po nasilju.<sup>18</sup>

Iz Furlanovih prispevkov – toliko bolj tistih, ki so bili družbeno kritični – gre razbrati, da je bil velik domoljub in vedno na strani delavstva in kmeta. Zavzemal se je za ekonomski, zdravstveni in politični razvoj naroda. Bil je socialno čuteč, velik nasprotnik kapitalizma in pristaš socialne države. S krščanskimi socialisti – delavskim krilom, ki se je leta 1932 ločilo od SLS in postalo nekakšen samostojni politični dejavnik in se je kasneje v povezavi z drugimi demokratičnimi in levimi skupinami

povezalo v Osvobodilno fronto<sup>19</sup> – je sodeloval vse do začetka vojne.

### Potem je prišla vojna

Ko so leta 1941 Nemci okupirali Golnik, je dr. Furlan že po kratkem času delovanja pod agresorjem zapustil sanatorij (takrat drugič in tudi zadnjič) in sprejel ponujeno mesto zdravnika v zdravilišču na Iriškem Vencu v severni Vojvodini, kjer je preživel večino vojnega časa. »*Bolje pod Hrvati kot pod Nemci!*«<sup>20</sup> Če mu je uspelo ubežati pred nacističnim zaporom na Golniku, pa mu v Vojvodini ni. Ker je oskrbel ranjenega partizana, so ga Nemci za več mesecev zaprli v preiskovalni zapor v Rumi pod Fruško goro. Rešil se je z izgovorom na Hipokratovo prisego. Delo zdravnika je lahko opravljal dalje in tudi tam zdravil tuberkulozne bolnike ter vpeljal kirurško zdravljenje s torakokavstiko in pnevmolizo, v kateri se je še izpopolnil, zlasti pa z drenažo pljučnih kavern in pnevmotoraksi.<sup>21</sup>

<sup>18</sup> Tomaž Furlan, *Poslednje vzmeti zgodovine*, Tiskarna Sava d.d. Kranj, 1940, str. 18–21.

<sup>19</sup> Dostopno na: [http://baza.svarog.org/zgodovina/slovenske\\_politicke\\_stranke.php](http://baza.svarog.org/zgodovina/slovenske_politicke_stranke.php). Stik: 23. 11. 2006.

<sup>20</sup> Robert Neubauer, Tomažu Furlanu – *U spomen! Tuberkuloza*, 12, 1961, str. 322.

<sup>21</sup> Jana in Jure Furlan, *Spremna beseda. Spomini dr. Tomaža Furlana 1941–1944. Zapiski osamelega emigranta – vprašanja brez odgovorov*. Neobjavljeno. Zasebna zbirka.

Bela halja se je Furlanu med vojno dvakrat hvaležno obrestovala tudi tako, da so mu njegovi pacienti in domačini namignili, kako reagirati in kaj storiti v kritičnih vojnih situacijah ter ga s tem rešili pred nemškimi taborišči.

V tem času je začel pisati *Zapiske osamelega emigranta – vprašanja brez odgovorov*. S pisanjem le-teh si je pomagal v težkih trenutkih; bili so način, da se očisti kopičenja groze, ki jo vojna zanese v ljudi.

Spomladi 1944 je odšel med sremske partizane, kjer je bil do konca leta, potem se je ponovno vrnil na Iriški Venac in prevzel mesto šefa zdravilišča.

### V vlogi direktorja

V začetku avgusta 1945 se je dr. Furlan vrnil na Golnik. Malokdo bi bil tedanjemu Golniku bolj potreben kot prav osebnost z njegovimi sposobnostmi. Kot terapevt je bil v prvi vrsti ftiziokirurg. Imel je bogate izkušnje s kirurško terapijo jetike s predvojnega Golnika in iz obdobja svojega dela na Iriškem Vencu. Ker je bil odličen praktik, v odločilnih letih po vojni ni razmišljal o brezplodnih temah ftizilogije, če niso bile v zvezi z učinkovitim zdravljenjem. Bil je človek vsestranskega razmišljanja in iskalec novih poti pri zdravljenju tuberkuloze. Trinajst let njegovega vodenja Golnika sovпада z obdobjem najpomembnejšega razvoja, ki ga je napravila medicinska stroka na področju tuberkuloze.<sup>22</sup>

Velik kvalitativni preskok se je za Furlana zgodil že z uvedbo socialnega zavarovanja takoj po 2. svetovni vojni, po katerem so bolniki (delavci, državni uslužbenci in njihove družine) imeli pravico do brezplačnega zdravljenja. Boj proti jetiki je dobil novo parolo: »Noben jetični brez bolniške postelje!« Število postelj se je tako v vseh zdraviliščih za tuberkulozo drastično povečalo; Golnik je v tem času imel čez 800 postelj, pred vojno pa le 200. Ta kvantitativni preskok je Furlanu hkrati vrgel rokavico, da pokaže svojo kvaliteto. In jo je! Tudi tehnični napredek v rentgenskem slikanju je k temu veliko pripomogel. Z njim se je v medicini šele po 2. svetovni vojni razjasnilo, da pri pljučni

jetiki obolevajo tudi bronhiji in da oboleli bronhiji s pomočjo jodovega olja dajejo karakteristične slike, ki si jih prej niso znali tolmačiti. Za diagnostiko tuberkuloze je bil to velik napredek.<sup>23</sup>

Največji premik v zdravljenju tuberkuloze pa je bilo odkritje streptomicina. Leta 1947 so na Golnik dobili v uporabo njegove prve vzorce. Od tedaj se je začela v ftizilogiji nova era. Furlanova velika zasluga pri tem je bila, da je znal to čudežno zdravilo pravilno oceniti in njegov kratkotrajni učinek<sup>24</sup> izkoristiti za obogatitev uspehov kirurškega zdravljenja tuberkuloze.<sup>25</sup> Celo tisti bolniki, pri katerih bi si v predstreptomicinski dobi nihče ne upal položiti niti prsta na njihov prsni koš, so s pomočjo streptomicina bili sposobni za operacijo in tako ozdravljivi. Umirali so le še tisti jetičniki, ki so jih na Golnik pripeljali z diagnozo *moribundus adlatus* (prinešen umirajoč).<sup>26</sup> Za Furlana je bil ta uspeh naravnost veličasten! Še več: tehniko pnevmolize je obogatil s svojo originalno metodo, t. i. »postopno pnevmolizo«, ki ga je katapultiral v mednarodni vrh ftiziokirurških krogov. Golnik je v tistem času postal vodilni kirurški center za pljučne bolezni za vso Jugoslavijo: v izvajanju operacij so bili tudi zelo uspešni (že leta 1947 so na Golniku opravili 477 torakalnih operacij, rekordno število operativnih posegov (1047) pa so zabeležili leta 1950<sup>27</sup>). Prav tako je Golnik postal izobraževalno središče za številne kirurge in ftiziologe, ki so kasneje zasedali vodilna mesta v zdravniških ustanovah po vsej Jugoslaviji. Med leti 1951 in 1960 je bilo tudi zelo uspešno sodelovanje med dr. Božidarjem Lavričem,<sup>28</sup> ki je z odlično operativno tehniko na Golniku uveljavljal vrhunsko torakalno kirurgijo,

<sup>23</sup> Tomaž Furlan, *Po 25 letih, Priroda, človek in zdravje*, 9/1, 1954, str. 6.

<sup>24</sup> Streptomicin in antibiotiki nasploh kljub svoji začetni učinkovitosti ne dajejo trajnih uspehov. Telo namreč nanje razvije rezistenco.

<sup>25</sup> Bojan Fortič, *Ob 25-letnici smrti primarija dr. Tomaža Furlana*, *Golniški vestnik*, 1986, str. 66.

<sup>26</sup> Tomaž Furlan, *Po 25 letih, Priroda, človek in zdravje*, 9/3-4, 1954, str. 46.

<sup>27</sup> Bojan Fortič, *50 let strokovnega razvoja Golnika*, *Inštitut za pljučne bolezni in tuberkulozo Golnik*, 1978, str. 42.

<sup>28</sup> Božidar Lavrič (1899–1961), splošni kirurg, ki je postopoma obvladal vse nove tehnike in veje kirurgije. Z njim je povezan napredek kirurgije na Slovenskem po letu 1945. Največ se je posvečal kirurgiji srca, čeprav se je intenzivno ukvarjal tudi z drugimi področji – plastično in pljučno kirurgijo ter nevrokirurgijo.

<sup>22</sup> Bojan Fortič, *50 let strokovnega razvoja Golnika*, *Inštitut za pljučne bolezni in tuberkulozo Golnik*, 1978, str. 40.

in dr. Furlanom, ki je z izkušnostjo ugotavljal indikacije za kirurško terapijo tuberkuloze.<sup>29</sup>

Kmalu po vojni so na Golniku ponovno vpe-ljali vsakoletne tečaje za zdravnike; ker se je Furlan pri tem zelo angažiral, so ta pomembna srečanja ftiziologov iz vse Jugoslavije neuradno poimeno-vali kar »Furlanovi dnevi«. Zasluga dr. Furlana je bila, da so ti tečaji dobili splošno jugoslovansko ve-ljavo in da so na osnovi konceptov »golniške šole« odločilno vplivali na formiranje enotne ftiziološke doktrine.<sup>30</sup>

Veliko napora je vložil tudi v uvajanje ce-pljenja proti tuberkulozi. V Sloveniji segajo začet-ki cepljenja proti tuberkulozi (besežiranje) v leto 1948. Ker vsako novost praviloma spremljajo po-misleki in zadržki, se je tudi dr. Furlan srečeval z njimi. Te je prisodil zanemarjanju pozornosti do jetike pri nekaterih zdravnikih in njihovi pretirani konservativnosti. Menil je, da se taki zdravniki pač radi obvarujejo z obrambnim zidom miselnosti, češ da cepljenje ne škoduje, pa tudi ne koristi, zato pa da je to ogromno, a v bistvu nesmiselno delo. Še ostrejši je bil v oceni, da odklanjanje cepljenja v takih primerih gre pripisati njihovemu lenobne-mu razmišljanju, češ, jetika se bo pomirila sama po sebi, brez zdravniške pomoči, zato jo pustimo pri miru, pa bo že izginila.<sup>31</sup>

Ko govorimo o Furlanovih presežkih, mo-ramo izpostaviti predvsem njegovo zdravniško in znanstveno delo, medtem ko presežka na njego-vi osebni ravni ne moremo potrditi. Po vojni je, zavedajoč se posledic, odklonil vstop v partijo in tudi sicer se politično ni več udeleževal. Ker pa je bil zaznamovan kot krščanski socialist, je vse-skozi čutil politične pritiske. Na vodilnem mestu bolnišnice je postal nezaželen, a so mu njegova strokovnost, sposobnost in rezultati omogočili, da se je obdržal v stroki in delal zanj. Povojna usoda krščanskih socialistov tudi Furlanu ni prizanesla, vendar je za razliko od nekaterih svojih somišlje-nikov lahko vsaj delal.

## Vizija

V petdesetih letih 20. stoletja je tuberku-loza postajala obvladljiva bolezen, porasla pa je smrtnost zaradi drugih pljučnih bolezni. Pojavil se je nov sovražnik civiliziranega človeka: »živčni razkroj in rak kot posledica industrijskega tempa, dima in prahu«.<sup>32</sup> Furlan je bil med prvimi, ki je opozarjal na škodljivost kajenja. Še posebej zato, ker je videl, kako malo se takratna zdravniška sre-nja zanima za posledice nikotinizma.<sup>33</sup> Prav tako je znal uvideti možnosti za zdravljenje netuber-kuloznih pljučnih bolezni; nove metode je vpeljal v zdravilišče Golnik in ga začel razvijati v smeri moderne pnevmologije.<sup>34</sup> Golnik tudi po Furlano-vi zaslugi kasneje postane bolnišnica za zdravlje-nje pljučnih bolezni. V svojem zadnjem članku že govori o glavni nalogi moderne pnevmologije, ki je boj z bronhialnim rakom, v bližnji prihodnosti pa tudi zatiranje kroničnega bronhitisa. Če bi se omejili samo na ti dve nalogi, je ocenil dr. Furlan, bi bilo dovolj zanimivega znanstvenega dela za cela desetletja!<sup>35</sup> In imel je prav.

## Delo za ljudi

Praviloma v beli halji in redno na sprehodih po golniških terenih – to je podoba dr. Furlana, ki je ostala v spominu starih Golničanov. Rad je prihajal k domačinom na dom iskat zanimive po-menke. Bil je dober govorec, a še boljši poslušalec. Za Golničane ni bil samo njihov prijatelj, ampak tudi nadvse skrben zdravnik, ki je marsikatero noč žrtvoval za reševanje akutnih bolezenskih prime-rov po vsem golniškem okraju – njegova odziv-nost, ko so ga poklicali na pomoč, je bila skoraj 100 %. Kot direktor bolnišnice je domačine znal spretno povezati z bolnišničnim dogajanjem. Pri tem ni šlo le za možnost zaposlovanja, ampak tudi za razvoj kraja samega in njegovo družbeno-kulturno raven življenja. Nelahko delo, če pomislimo, da so bili posredi kužni bolniki! Mogoče je Furlanu na Golniku uspelo ustvariti to homogeno soodvi-snost med institucijo in lokalnim prebivalstvom, ki

<sup>29</sup> Bojan Fortič, 50 let strokovnega razvoja Golnika, Inštitut za pljučne bolezni in tuberkulozo Golnik, 1978, str. 40–43.

<sup>30</sup> Ibidem, str. 45–46.

<sup>31</sup> Tomaž Furlan, Koliko slovenske mladine je okužene z ba-cilom jetike? Priroda, človek in zdravje, 4/1-2, 1949, str. 9–10.

<sup>32</sup> Tomaž Furlan, Epidemija pljučnega raka in kajenje, Priro-da, človek in zdravje, 12/3-4, 1957, str. 45–46.

<sup>33</sup> Tomaž Furlan, Borba s tuberkulozo in kajenje. II. Niko-tin največji sovražnik zdravja, Delo proti tuberkulozi, 6/2, 1940, str. 20.

<sup>34</sup> Veda o pljučih in pljučnih boleznih.

<sup>35</sup> Tomaž Furlan, Ob rojstvu pnevmologije, Pro medico, 2/3, 1962, str. 6.



si jo je predstavljal in želel na ravni celotne države. Politični molk, v katerega se je odel po 2. svetovni vojni, je pretvoril v uresničevanje svojih zatrtih idej na lokalni ravni, kar mu je uspelo s kakovostjo življenja, za katero se je trudil in jo na Golniku dosegal. Golnik je bil v tistem času dejansko vzor uspešnega sodelovanja med bolnišnico in krajevno skupnostjo.

Med jetičnimi ga skorajda ni bilo takega, ki ne bi poznal vsaj njegovega imena. Ker je bil znan po uspešnih operacijah, je dober glas o njem segel po vsej Jugoslaviji. Odkrito je povedal, kar je mislil in bil oster do tistih, ki so z lastnim ravnanjem škodovali svojemu zdravju. Njegova komunikacija z bolniki je bila že terapevtska, ko jim je z vzpodbudnimi pogovori dajal moči za premagovanje bolezni. Znal je preseči mučno prisotnost smrti in se je na vizitah pogosto posluževal humorja. Držal se je svojega prvega načela, ki naj obvlada vse zdravstvo: »humaniteta – ne koristnost, temveč sočutje s človekom«. Zelo močno se je zavedal svojega poslanstva in poudarjal, da zdravnik nikakor ne sme postati suhoparen in brezdušen, zgolj objektivni, racionalistični znanstvenik. Ves čas je širil idejo, da se zdravnik mora osvoboditi materializma in se otresti objema velekapitalističnih koncernov.<sup>36</sup>

Tako je kritično pisal o sirupih vseh močih tovarn in podjetnih magistrov, ki da preveč udarjajo po žepu bolnika, zdravnikom pa svetoval, naj raje poizkusijo kašelj enostavno prepovedati, preden se odločijo za recepturo opiatov, saj bodo tako imeli več uspeha. Za Furlana je bilo nedopustno in nespametno posluževati se v lažjih bolezenskih stanjih skrivnostne mahinacije z receptiranjem. Njegov argument je bil: »Ta stane pacienta prav brez potrebe 40 Din, medtem ko si ocenil svoje delo s 30 dinarji in tako olajšal bolnika, ki je že itak dvakrat udarjen, za 70 Din, ki jih ne more prištediti s celomesečnim pritriganjem pri jedi in pijači.«<sup>37</sup>

V primeru hude vročine je predlagal: »Ako smo mnenja, da je vse izgubljeno, potem je eno samo potrebno: bolnika obvarovati pred termometrom!«<sup>38</sup> Čeprav gre na prvi pogled za posmehljive kome-

tarje, se v njih vendarle skriva izjemna razumnost, predvsem pa želja, da bi ublažil bolnikovo finančno in zdravstveno situacijo.

Kot velik navdušenec nad medicinskim napredkom je z zanosom razlagal pomembnost posameznih odkritij in načinov zdravljenja ter jih v svojih objavah večkrat podkrepil s primeri iz lastne prakse. Bralcem je npr. na široko opisal neverjetne uspehe s takrat novim zdravilnim sredstvom – antibiotiki. Poročal je o nekem svojem primeru zdravljenja z antibiotikom, ko je spravil na noge 83-letnega starca, ki je bolehal za pljučnico, in poudaril, da se mu kaj takega brez novega zdravila zagotovo ne bi posrečilo. Po vseh superlativih, ki jih je namenil antibiotiku, konča bralcem v poduk: »Cenjene bralce sedaj prav lepo prosim, da ne preklinjajo svojega zdravnika, če bodo oče umrli na pljučnici. Končno enkrat pa le mora vsakdo umreti.«<sup>39</sup>

## Literatura

- Fortič B., 50 let strokovnega razvoja Golnika**, Golnik 1921–1971, Inštitut za pljučne bolezni in tuberkulozo Golnik, 1978, str. 34–49.
- Fortič B., Epidemiološka in klinična študija tuberkuloze v Sloveniji**, Medicinski razgledi, 24/supl 4, 1985, str. 101–169.
- Fortič B., Ob 25-letnici smrti primarija dr. Tomaža Furlana**, Golniški vestnik, 1986, str. 66.
- Furlan T., Prekužni indeks za tuberkulozo na Gorenjskem**, Zdravniški vestnik, 7/3, 1935, str. 115–125.
- Furlan T., Problemi iz epidemiologije tuberkuloze v Jugoslaviji**, Vojnosanitetski glasnik, 6, 1936, str. 47–60.
- Furlan T., Zdravnikova služba pri jetičnem človeku**, Zdravniški vestnik, 8/8–10, 1936, str. 348–354.
- Furlan T., Borba s tuberkulozo in kajenje**, Delo proti tuberkulozi, 6/1, 1940, str. 5–7.
- Furlan T., Borba s tuberkulozo in kajenje. II. Nikotin največji sovražnik zdravja**, Delo proti tuberkulozi, 6/2, 1940, str. 20–25.
- Furlan T., Ali res moramo opravičevati ustanovitve 21 dispanzerjev**, Delo proti tuberkulozi, 6/2, 1940, str. 25–26.
- Furlan T., Velika iznajdba**, Delo proti tuberkulozi, 6/4, 1940, str. 57–60.

<sup>36</sup> Tomaž Furlan, *Borba s tuberkulozo in kajenje*, Delo proti tuberkulozi, 6/1, 1940, str. 5.

<sup>37</sup> Tomaž Furlan, *Zdravnikova služba pri jetičnem človeku*, Zdravniški vestnik, 8/8–10, 1936, str. 350.

<sup>38</sup> *Ibidem*, str. 353.

<sup>39</sup> Tomaž Furlan, *Velika iznajdba*, Delo proti tuberkulozi, 6/4, 1940, str. 59–60.

- Furlan T., *Poslednje vzmeti zgodovine***, Tiskarna Sava d.d. Kranj, 1940.
- Furlan T., *Spomini dr. Tomaža Furlana 1941–1944. Zapiski osamelega emigranta – vprašanja brez odgovorov***. Neobjavljeno. Zasebna zbirka.
- Furlan T., *Koliko slovenske mladine je okužene z bacilom jetike?*** Priroda, človek in zdravje, 4/1-2, 1949, str. 7–13.
- Furlan T., *Po 25 letih***, Priroda, človek in zdravje, 9/1-2, 1954, str. 4–8.
- Furlan T., *Po 25 letih***, Priroda, človek in zdravje, 9/3-4, 1954, str. 45–48.
- Furlan T., *Epidemija pljučnega raka in kajenje***, Priroda, človek in zdravje, 12/3-4, 1957, str. 44–52.
- Furlan T., *Ob rojstvu pnevmologije***, Pro medico, 2/3, 1962, str. 4–6.
- Jeršič M., *Zdravje na Kranjskem v letih 1881–1890***, Zdravstveno stanje prebivalstva SR Slovenije, Zavod SRS za zdravstveno varstvo, Ljubljana, 1972.
- Neubauer R., *Tomažu Furlanu – U spomen!*** Tuberkuloza, 12, 1961, str. 321–323.
- Štangl B., *Dr. Tomaž Furlan in TBC – Čas krvavega kašlja***, Delo, 22. 3. 2004, str. 11.
- Zupanc F., *Krain und seine öffentliche Gesundheit vom Jahre 1881 bis inclusive 1890***.
- Internetni vir: [http://baza.svarog.org/zgodovina/slovenske\\_politice\\_stranke.php](http://baza.svarog.org/zgodovina/slovenske_politice_stranke.php). Stik: 23. 11. 2006.

kung von Streptomycin versetzte der Tuberkulose, die auch als Schwindsucht oder Auszehrung bezeichnet wurde, den Todesstoß, da die Krankheit nun nach jahrtausendelangen erfolglosen Versuchen endlich und endgültig heilbar wurde. Zuvor kannte die Medizin kein wirksames Mittel und gegen die Tuberkulose wurde mit präventiven Maßnahmen gekämpft: die Erkennung infektiöser Erkrankter, die Errichtung von Dispensaires und Ligen gegen die Tuberkulose, die Bewusstseinsbildung unter der Bevölkerung. Die einzige Hoffnung für Schwindsüchtige in der Zeit vor der Entdeckung des Streptomycins war eine operative Behandlung. Diese wurde in Slowenien insbesondere im Tuberkulose-Kurort Golnik entwickelt, wo auch Dr. Furlan tätig war. Neben der fachlichen Tätigkeit ist Furlans christlichsoziale Haltung und sein unermüdliches Engagement für die Rechte der Arbeiter und Bauern erwähnenswert.

**Schlagwörter:** Medizingeschichte, Tuberkulose, Golnik, Tomaž Furlan

## Zusammenfassung

### DR. TOMAŽ FURLAN VERSUS DER WEISSE TOD

*Der Arzt, der mit Rufzeichen schrieb!*

Der Beitrag bietet einen kurzen Überblick über die Bibliografie von Dr. Tomaž Furlan, einem Doktor der Phthisiologie, und stellt seine Arbeit und seine Ansichten im Kampf gegen die Tuberkulose in Slowenien vor. Furlan war gut dreißig Jahre (1928–1961) – bis zu seinem zu frühen Tod – im Kampf gegen diese gefährliche Krankheit federführend. Es war dies eine Periode historischer Umbrüche in der Behandlung von Tuberkulose und auch in der Medizin insgesamt. Die Entdeck-